

הרהורים יהודיים על שלטון החוק

המדרש מספר כיצד הקב"ה מחזר על פתחי אומות העולם ומציע להם את "מרכולתו", את התורה, המשתיתה את החיים על המשפט, הצדק והיושר. לא לחינם לא לחינם בודקות האומות את תוכן ה"סחורה" ודוחות אותה. החוק הוא "מכשלה". המשפט מכונן את להט העשייה. הוא מציב את הגבול גם בפני מי שכוונותיו רצויות הן בעיניו. עם ישראל, לעומת זאת, ענה ב'נעשה ונשמע'. התגובות של חלק מהציבור למה שמכונה פרשת השב"כ מעלות הרהורים האם גם היום היתה ניתנת תשובה דומה.

העיתונות מדווחת על שמחה גדולה לנוכח החלטת הבג"צ בעניין תקפות החנינות. שמחה מה זו עושה. האם זו שמחה על החזרת הסדר המשפטי על כנו על-ידי מוסד רב יוקרה, הוא בית בית המשפט העליון. או שמא זו שמחה של מה שנראה בעיני מישהו כהצלחה מניפולציה משפטית. השמחה היהודית היא שמחתו של מי שיוצא מבית הכנסת במוצאי יום הכיפורים, יום הדין, לאחר שעמד בדין ויצא שלם, מזוכך וטהור. אין זו שמחה של הימלטות מדין, של שבירת כלים ופריקת יצרים ולו גם למען מטרה הולמת, ולו גם על-ידי מי שזכויותיו רבות. ניתן להביע קורת רוח על פרשנות משפטית שקיבלה גושפנקא שיפוטית עליונה, אך מה מקום לשמחה? והרי במהלך העתירה הועלו פרשות חמורות של הטיית דין, של הטעיה, חיפוי וטשטוש ראיות, שלהטלת אשמה על אחרים, ואולי גם של רצח.

אין הצדקה לפרץ של שמחה כמו גם לתחושה של מפח נפש על התוצאה האופרטיבית. הראוי הוא להיות גאים בבית המשפט הגבוה לצדק ושבעי רצון מהחלטתו, אלה שזכו בעתירה ואלה שהפסידו אותה גם יחד. כי אלה שהפסידו בתוצאה האופרטיבית המיידית של ההחלטה, זכו במאבק שניהלו – המאבק למשפט. חלק מן התגובות להחלטת הבג"צ לוקות בקוצר זיכרון, חלק בחוסר הבנת של מהות העתירות, וחלק אחר בקריאה לא נכונה של ההחלטה המשפטית.

קוצר זיכרון - על שום מה? על שום שעמדת הקבינט בשלבים שונים של גלגולי הפרשה היתה נחרצת: שום חקירה! הרי על כך נחלקו הדעות עם היועץ המשפטי הקודם, פרופ. יצחק זמיר, על כך רעשה הארץ. והנה אימת הדין נפלה על המימשל, הגשת העתירות לבג"צ עשתה את שלה. היא העמידה את המשפט על מכונו. העותרים, מרצי הפקולטות למשפטים, מקצוות שונים של הקשת הפוליטית, שעשו יד אחת למען המשפט, בכוונה עניינית ללא שמץ של כוונה פוליטית, זכו בעצם הגשת העתירה. ולא הם לבדם זכו, זכתה מדינת ישראל.

מטרת החנינה הייתה כלשון הנשיא: "לסיים את מחול השדים סביב לפרשה... להציל מן הנזק הכרוך בהמשך הפרשה". מטרה זו, שהיתה מותנית בהימנעות מכל חקירה, לא מומשה עקב העתירות שהוגשו.

חוסר הבנה של מהות העתירות – על שום מה? על שום שהעתירות שהוגשו לאחר שהיתה תחושה שכל

האמצעים כשרים כדי להשיג מטרה מסוימת. משום שרווחת דעה כי המשפט מסור לכת של משפטנים המדברת שפה מוזרה ובלתי ברורה, והחיים זורמים להם בנתיב אחר משוחרר מלהגם של אנשי משפט כאלה.

יש תחושה של כרסום מתמיד בתפקידו של המשפט בחברה. אנשי המחלת היהודית, נאמר לנו "אחים יקרים" הם, לוחמי חירות ישראל החדשים, הממלאים את החובה האמיתית כשהם עושים דין לעצמם. הבנקאים, לטענתם, לוחמי כלכלת ישראל שהיא גם מלחמת הבטחון, ואפילו חטאו – חלילה מלדון אותם שמא יפגעו האינטרסים החיוניים של מדינת ישראל. ואנשי השב"כ עומדים יום יום על משמר ביטחוננו, ואפילו סרח מי מהם, אומרים לנו, אסור שיד המשפט תגע בו שמא יבולע לביטחון המדינה.

המסורת היהודית מלמדת אחרת. בני אהרון, שומרי משמרת הקודש היו, ומשנמצא רבב קל על בגדם, נענשו. שכן "בקרובי אקדש". היהודי עוטה עצמו ברצועות התפילין מדי בוקר וקושר עצמו אל העקרונות הנעלים ממנו, אל הערכים החזקים מכל אינטרס. בכך הוא מכריז כל יום מחדש על עליונות המשפט. בלשון מודרנית חילונית היינו אומרים כי כך מפגין היהודי את עליונותו של שלטון החוק. הערכים של שוויון הפני החוק: "לא תכירו פנים במשפט" ושל כפיפות השלטון לחוק, "לא תגורו מפני איש", הם ערכים יהודיים כל-כך. על משמר אלה באו העתירות.

המשפט אינו מניפולציה הניתנת לשינוי לפי צרכי הרגע. אין הוא חומר ביד השלטון שברצותו מרחיב וברצותו מקצר. דווקא בהקשר זה המשפט הוא סכר מפני עריצות השלטון והוא מגן לאזרח. כעצמת הפיתוי בפניו עומד השלטון, כן גודל הסייג. החובה להיות אסור בנחשתיים אל החוק נעשית חיונית ככל שהכוח המרוכז בידי השלטון רב יותר, וככל שאפשרות הפיקוח נעשית קשה יותר. מי שעושה את מעשיו בחושך כהכרח בל יגונה, חייב להקפיד שבעתיים על טוהר המידות. מה שהופך את מה שנחזה להיות חבורה של רוצחים, פורצים, מסיגי גבול וזייפנים לאנשי מעלה – הוא המשפט. בפרקי אבות נאמר כי אילולי מוראה של מלכות, איש את אחיו חיים בלעו, ואנו נוסיף כי אלמלא מוראו של החוק היתה המלכות בולעת איש ורעהו. התחושה כי רשויות שונות חברו חבר במאבק במשפט, היא שהניעה את גלגלי המאבק למשפט. עתירת המשפטנים הוגשה על-פי הכלל של "כל מי שאפשר היה לו למחות באנשי עירו ולא מיחה נתפש על אנשי עירו [על עוון שבידיהם (שבת נד א)]

קריאה לא נכונה של החלטת הבג"צ על שום מה? על שום שלא התוצאה האופרטיבית המיידית היא הקובעת, אלא העקרונות והרעיונות שמצאו ביטוי בדברי כל השופטים, רוב ומיעוט. יש לקרוא מעבר לשורה האחרונה. עיון נכון ילמד כי בג"צ לא נתן הכשר למניפולציה משפטית לצרכים פוליטיים. פירוש כזה של החלטה על-ידי דרג פוליטי או מדיני הוא פירוש מוטעה ומסוכן.

בג"צ קבע במפורש כי אין כל סתירה בין חוק לביטחון וכי ענייני ביטחון כפופים לחוק. "גם הבטחון הלאומי נשען על שלטון החוק... אין פעולה מאורגנת של יחידת כלשהי ולא תיתכן משמעת בלי קביעות נורמטיביות היונקות מן ההוראה החוקית המחייבת" (הנשיא מ' שמגר)

בג"צ עמד על משמרת החקירה הראויה. "הביטחון מחייב כלים ראויים לחקירה, שאם לא כן לא יוכל שירות

הביטחון הכללי למלא את ייעודו" (השופט א' הברק) נשיא בית המשפט מדבר על הצורך בידיעה מלאה על הנעשה בתחומי השלטון , על בדיקת כל הנתונים ואו מר : " אין נסיבות בהן יכולה רשות שלטנית ...להימנע כליל מבדיקתו של נושא אשק יש לו השלכה על יכולת ההחלטה והתפקוד שלה ושל הגורמים אשר עליהם היא מופקדת ועל אחריותה כלפי הציבור כולו" . והמשנה לנשיא השופטת מ' בן-פורת מטעימה את חומרתן הרבה של העבירות שנגולו בפני בית המשפט המחייבת " בדק בית יסודי בשירות הביטחון כדי לקבוע נורמות והנחיות הוגנות עד קצה האפשר " . האם כל אלה מתיישבים עם עמדת חלק הארי משרי הקבינט בשלבים שונים של גלגולי הפרשה ? חלק מן השרים דוגל בדעה שנדחתה במילים חריפות על ידי כל ההרכב עד היום הזה . בית המשפט מעמיד כל רשות בגבולות החוק תוך כפיפות לפיקוח שיפוטי. יש דין ויש דיין על כל רשות , ולגבי כל עניין שילטוני ותפקיד על-פי דין. אפילו נחסמת הביקורת הישירה נפתחת דרך הפיקוח העקיף . לשם הקלת הפיקוח השיפוטי אף מורחבת זכות העמידה בעניינים בעלי חשיבות חוקתית . במקרים כאלה מחשיב בית המשפט את עמידתו של כל אזרח על משמרת החוק כראויה ולגיטימית. ואף בגבולה הצר יותר של סוגית סמכות החנינה של הנשיא , שדעת הרוב מפרשת אותה כרחבה הן לעניין המועד והן לענין הנימוקים , מודגשת הזהירות הרבה של השימוש בחנינה בכלל ולפני הרשעה בפרט. המאבק למשפט הוכתר כהצלחה . כך לטעמי , יש לקרוא את פסק הדין . זה המסר העקרוני העולה ממנו. מתוך הדברים שאמרו כל שופטי ההרכב אני מרשה לעצמי ללמוד כי במידה והחקירה המשטרית לא תוכל להביא לחקר האמת , ותסוכל למעשה עקב מעשי החנינה שהיו ועשויים עוד להיות , יש למצוא דרך חילופית להגיע אל שורש השברים. יותר מדי סימני שאלה מרחפים בחללו של עניין זה . יותר מדי עניינים רגישים מופקדים בידי אנשים מן הדרג המבצעי והדרג הפוליטי מכדי שניתן יהיה לעבור לסדר היום ללא ביעורו של הרע מקרבנו. ואין לדבר בגופם של אנשים דווקא , אלא בגופם של עניינים.

יתמו חטאים מן הארץ . מעשי החנינה המכוונים כלפי אנשים מסוימים אינם מסכלים את הצורך בביעור החטא . נקרא בהקפדה את דברי נשיר בית המשפט העליון בפסק הדין כי " יש דרכים שונות לחקירה ולבדיקה מבוקרת וממודרת של כל נושא ואף לנקיטתו במקרה הצורך של כל מהלך משפטי בלי לפגוע בביטחון וכבר היו דברים מעולם"

אני רוצה לסיים בקטע נועז של אחד מגדולי הפרשנים שלנו שעניינו המאבק למשפט אפילו על חשבון קיום מצוות . על דברי הטור (חו"מ , הלכות דיינים , א) המזכיר כי לא חרבה ירושלים ולא גלו ישראל אלא על שבטלו המשפט . אומר בעל הפרישה : " משפט אינו אלא ביטול הרע... אם יש לפני האדם עסק המשפט ניחא לקב"ה שישתדל בעשיית המשפט מלעסוק ב[עבודת ה'] . לפי שאם לא יעשה המשפט יתגבר הרע ויתבטלו העמודים שבשבילם נברא העולם וממילא העולם חרב"

ד"ר אריאל רוזן-צבי הוא מרצה בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב והיה אחד העותרים לבג"צ בעניין תקפות החנינות